

VÖLGYESI ZOLTÁN

**EGY '56-OS „ÉRTELMISÉGI SZERVEZŐ”
– A TÖRTÉNETI FORRÁSOK TÜKRÉBEN**

Írásomat Ricsei Balázs emlékének ajánlom

Ricsei Balázs és „három társa” perét – amely az 1956-os forradalom leverését követő időszak egyik koncepciós pere volt – 1958. szeptember 26-27-én és október 24-25-én tárgyalta a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság. Az elsőrendű vádlott Ricsei Balázst, a „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekményben való tevékeny részvétel” büntetvével vádolták.¹ A restaurált kommunista hatalom politikai megrendelését teljesítő bíróság a helyi „ellenforradalom” szellemi előkészítőjét és irányítóját a forradalom előtti időszakban létrejött hajdúnánási értelmiségi Bocskai Kört szervező és az október 27-én megalakult hajdúnánási forradalmi bizottmányban meghatározó szerepet játszó tanárban vélte megtalálni. Két év börtönre ítélték, büntetéséből több mint húsz hónapot le is töltött (a fennmaradó részt az Elnöki Tanács próbaidőre fel-függesztette). Börtönből való szabadulása után a Hajdúnánásról elköltözött feleségét követve Gyomaendrődön telepedett le. Négy évig segédmunkásként kereste kenyerét, s csak 1962-től taníthatott újra. 1988-ban ment nyugdíjba. A rendszerváltás idején belépett az MDF gyomaendrödi szervezetébe, de aktív politikai szerepet nem vállalt.

Ricsei Balázst 1992-ben ismertem meg, amikor az 1956-os forradalom Hajdú-Bihar megyei eseményeit kezdtem kutatni. Hosszú interjút készítettem vele, majd évekig levelezésben álltunk.² Versek, feljegyzéseket és egyéb dokumentumokat küldött, s folyamatosan kiegészítéseket tett az interjúszöveghez. A források egyértelműen bizonyítják, hogy pere során is érvényesült az ország-szerte jellemző törekvés, hogy az értelmiségi foglalkozásúakat mint felbujtókat és izgatókat, illetve mint az „ellenforradalom” helyi szervezőit állítsák a politikai megtorlás célkeresztjébe. Ricsei valóban értelmiségi szervező volt, de más-képp, más értelemben, mint ahogy azt vádirata tartalmazta.

¹ „Ricsei Balázs és társai” perirata. HBMB B 844/1957.

² Interjú Ricsei Balázssal. Gyomaendrőd, 1992. október 2. Ricsei Balázs 1998-ban halt meg. Életének utolsó időszakáról lánya, Ricsey Edit, a gyomaendrödi gimnázium történelem tanára informált.

Periratok és oral history – a források problémája

A forradalom leverését követő politikai perek iratainak kutatása rendkívül időigényes, vizsgálatuk során körültekintően kell eljárni. A peranyagok először is összetettek, többféle iratot tartalmaznak. Az eljárás fázisai alapján az iratok a következő három csoportba sorolhatók: nyomozati anyagok, ügyészségi iratok és bírósági iratok. A nyomozati anyagok között előfordulnak bizonyítékként csatolt, a forradalommal egyidejű dokumentumok is. Így maradt fenn például másolatban Ricsei előadásvázlata, amit a hajdúnánási értelmiségi vitakör, a Bocskai Kör üléseire készített.³ A nyomozati anyagok egy része magát a nyomozati eljárást dokumentálja: házkutatás elrendelése, feljelentés, nyomozás megindítása, nyomozati eredmények összefoglalása. A nyomozati anyagból azonban hiányoznak azok az iratok, amelyek az államvédelmi szervek működésével függenek össze: informátori jelentések, szakvélemények stb. Ezeket már az eljárás idején, az ügyészségre küldés előtt kivették az aktákból. A rendőrségi és ügyészségi kihallgatások, a bírósági vallomások, továbbá a vádiratok és az ítéletek tanulmányozása bepillantást enged a büntetőeljárás mechanizmusai-
ba, így számos eseményrészlet felderítéséhez járulhatnak hozzá.

Ugyanakkor a periratok elemzésekor különösen fontos a szigorú forráskritika. Az eljárás során jegyzőkönyvekben megőrzött vallomásokat össze kell vetni egymással, mérlegelni kell a körülményeket, valóságtartalmukat pedig más források alapján ellenőrizni szükséges. A megtorlás részeként lefolytatott perek ugyanis koncepcionálisak voltak, nem a valós tények felderítése volt a céljuk, hanem a társadalom megfélemlítése, politikailag aktív csoportjainak kiiktatása, az ellenállás megtörése.⁴ A vádiratok és az ítéletek megbélyegző hangneme jól mutatja a tárgyilagosság hiányát és az eljárás kárvallottjaira nehezedő nyomást. A kutatónak természetesen mind az eljárás alá vont személyek, mind pedig a tanúk vallomásait fenntartással kell olvasnia, hiszen az adott helyzetben egyéni sorsok forogtak kockán, s ebből különböző védekezési mechanizmusok, „elhallgatások” és „áthárítások” következhetnek.

A tapasztalatok szerint a rendőrségi vallomások általában közelebb állnak a valósághoz, mint a bírósági vallomások. A nyomozás alatt ugyanis valamivel nagyobb szerepet játszott a tények felderítése, sok esetben csak ezután történt az ismertté vált tények koncepcionális összerendezése, s ezzel együtt az események eltorzítása. Úgy látszik, a nyomozati szakaszban általában a kihallgatottak is őszintébben beszéltek. Jellemző, hogy a bíróság előtt a vádlottak csak

³ Vázlat a beszámolóhoz. Ricsei Balázs feljegyzései. (Másolat). „Ricsei Balázs és társai” periratai. HBMB B 844/1957.

⁴ A politikai megtorlás részét képező 1956 utáni koncepciós perekkel kapcsolatban lásd: Kahler Frigyes: *A Brusznjai-per*. Bp., 1998, Kairosz., Uő: „Valós” tényállás alapján. A forradalom utáni koncepciós perek. *Új Horizont*, 2003, 5. sz. http://ujhorizont.ngo.hu/2003_5/15.html, (2007. november 22.)

részben ismerték el azt, amit a rendőrségi vallomások tartalmaznak. Gyakran előfordul, hogy a vádlottak és a tanúk visszavonják állításaikat, illetve arra hívatkoznak, hogy nem azt vagy nem úgy mondták, illetve hogy a jegyzőkönyvet nem is olvasták, azt csak egyszerűen aláírták velük. Természetesen figyelembe kell venni, hogy a vádiratok rengeteg ferdítést tartalmaznak, és a vádlottak a bíróság előtt nem törekszenek magukra vállalni mindazt, amit nem sikerült rájuk bizonyítani.

Az '56-os periratok közlése, nyomtatásban való megjelentetése – az említett szempontok miatt – vitatott kérdés. A magam részéről azokkal értek egyet, akik azt vallják, hogy jegyzetek, magyarázó szövegek nélküli közlésük torz képet ad a forradalom alatti eseményekről, és a később megvádolt személyek hitelét ronthatja. Ez pedig nem pusztán a szakszerűség, hanem a szakmai etika kérdése is.⁵ Sajnos a perek politikai hátterét, a tények prekonceptcionális össze rendezésének folyamatát megvilágító operatív iratok továbbra sem hozzáférhetőek a kutatás számára.

Tapasztalataim szerint a periratok sok elírást és téves bejegyzést tartalmaznak. Jellemző például a névelírás, helyenként az események időpontja is téves, máskor adatok felcserélődnek, összekeverednek. Az eljárás alá vont személyekről készült belügyminisztériumi statisztikák sem teljesen megbízhatók, nem beszélve a forradalom résztvevőiről készült statisztikai kimutatásokról. A periratok ugyanakkor értékelhető személyi adatokat tartalmaznak az eljárás alá vont személyekről, ezért társadalomtörténeti elemzés forrásbázisát képezhetik. Az egyes irattípusok forrásértéke azonban a személyi adatok szempontjából különböző. A rendőrségi kihallgatások, bírósági vallomások jegyzőkönyveiből a felvett személyi adatok mellett főként a vallomást tevők által elmondott rövid önéletrajzok használhatók fel. Szem előtt tartva a megbízhatóság és az összevethetőség szempontját, kijelenthetjük, hogy a vádiratokra és különösen az ítéletek személyi körülményeket taglaló részeire építhető a társadalomtörténeti elemzés. A „belügyes” fogalmi kategóriák azonban nem alkalmazhatók, hiszen még a foglalkozási besorolásoknál is megjelennek a politikai-ideológiai szempontok. Találunk például olyan bejegyzést, mint „volt csendőr”, „horthysta katonatiszt”, „kulák származású” stb. Ezeknek a fogalmaknak ugyan van információértéke, de semmiképpen nem az illető személy foglalkozására vagy társadalmi helyzetére utalnak.

⁵ A megtorlás időszakában keletkezett peranyagok tömeges, megfelelő szöveggondozás nélküli közlésére példa a következő nagyszabású vállalkozás: *Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár megyei dokumentumai. I/1-I/8. k.* Összeállította: Dikán Nóra. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 1992-1994. Az első kötetek esetében minimális szöveggondozásról sem beszélhetünk. A dokumentumkötet részletes kritikáját lásd: Rainer M. János: Dokumentumok 1956-ról. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 1993/3. 337-340. és Valuch Tibor: Dikán Nóra: Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár megyei dokumentumai. In: *Évkönyv 1994*. 56-os Intézet, Bp. 1994. 327-333.

A kutatás másik fontos forrástípusa, amelynek forrásértékét szintén alaposan mérlegelni kell, az oral history. Tulajdonképpen szubjektív szövegforrásnak tekinthető: szóban elbeszélte életrajz, beszámoló élethelyzetről vagy átélt eseményről. Elsődleges forrás az emberek mentalitása, belső élményvilága, az egyéni motivációk, életpályák megismeréséhez. Az '56-os forradalom kutatásában is jelentős szerepet játszik, hiszen olyan események és folyamatok, valamint az egyéni sorsok olyan összetevői tárulnak fel az oral history beszámolók alapján, amelyeket nem őrzik meg az írott források.⁶ Az interjúk nemcsak a forradalom alatti történések, például különböző megmozdulások kutatásához szolgálhatnak számos adalékkal, hanem az előzmények és a kiváltó okok feltárásához, valamint a forradalmat követő megtorlás vizsgálatához is.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy az interjú az egyszeri történelmi események tényszerű feltárására önmagában nem alkalmas. Kizárólag utólagos szóbeli forrásokra támaszkodva a történelmi múlt nem rekonstruálható.⁷ Nyilvánvalóvá válik ez rögtön, ha ugyanazon eseményről több interjúalanyt kérdezzünk. Feltűnő, hogy a részletekben számos eltérés tapasztalható ilyenkor. Még a legjobb emlékezetű és leginkább segítő szándékú interjúalanyok beszámolóiból sem az eredeti valóságot kapjuk, hanem azt, ami az emlékekben megőrződött. Jellemző például, hogy az emlékekben időpontok, nevek, adatok kevésbé pontosan őrződnek meg, szituációk, hangulatok, benyomások viszont inkább, s olyan eseményrészletek is, amelyekhez érzelmek szövődnek. A hangulati-érzelmi elemek átszövik a tényeket és mintegy beépülnek az emlékekbe. Az átélt események többszöri átgondolása, elbeszélése során egyfajta konstruktív emlékezet működik: reális mozzanatokból, hangulati elemekből, benyomásokból az emlékezet újra felépíti a történetet, úgy hogy a hiányos, bizonytalan részeket kiegészíti, átírja, mintegy megkonstruálja.

Az élmények élőszerűsége tehát önmagában még nem biztosíték valóságartalmukra nézve, hisz az emlékekbe beépülhetnek későbbi ismeretek. Az elbeszélők egyéni variációi mögött mindig ott kell látni egyéni látószögüket, ami az

⁶ A legnagyobb magyarországi életút-interjú gyűjtemény a Budapesti Oral History Archivumban található. Lásd: *Budapesti Oral History Archivum*. Szerk.: Kozák Gyula, Molnár Adrienn, Körösi Zsuzsa. 1956-os Intézet. Bp. 1996.

⁷ Az oral history forrásértékéről és a hozzá kapcsolódó elméleti-módszertani kérdésekről részletesebben lásd: Robert Perks – Alistair Thompson (Eds): *The Oral History Reader*. London-New York, 1998, Routledge, 479 p., Kovács András: Szórol-szóra. BUKSZ, 1992. 1. sz. 88-94., Hanák Gábor-Kövér György: *Biográfia és Oral History*. In Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Bp., 1995. 92-101., Gyáni Gábor: Emlékezés és oral history. BUKSZ, 1998. 3. sz. 297-302., Uő: Emlékezés, narrativitás és a múlt. In: Történelemszempontok. Bp., 2002, L'Harmattan, 296-301., Uő: *56-os menekültek emlékező stratégiái*. In: Kanyó Tamás (szerk.): *Emigráció és identitás*. Bp., 2002, L'Harmattan-MTA Kisebbségkutató Intézet, 135-148., Tóth Eszter Zsófia: Klió és az oral history. *Múltunk*, 2000. 3. sz. 165-177., Uő: Munkásság és oral history. *Múltunk*, 2005. 4. sz. 78-99., Vértési Lázár: Oral History. A szemtanúként elbeszélte történelem lehetőségei. *Aetas*, 2004. 1. sz. 164-179.

események egy szűkebb keresztmetszetét nagyítja fel, általában azt, amit személyesen átéltek, megtapasztaltak, illetve ami később is foglalkoztatta őket. Az oral history, említett korlátjai ellenére nélkülözhetetlen a forradalom alatti történések rekonstrukciójához. Azonban írott forrásokkal kell egybevetni, s a különböző forrástípusok áttekintése és összehasonlító elemzése vezethet helytálló következtetések levonásához

A Bocskai Kör megszervezője

Ricsei Balázs a beregi vidéken, Barabás községben született 1926-ban, kisbirtokos paraszti családban. A Sárospataki Tanítóképzőn végzett, majd az Egri Pedagógiai Főiskola levelező tagozatán szerzett orosz tanári diplomát. Sárospataki tanulmányai idején a népi írók formálták leginkább a gondolkodását, de a marxizmus is hatással volt rá. 1946-ban belépett az MKP-ba, majd 1948-tól MDP tag lett. Előbb a Debrecen melletti Nagycserén tanított, majd 1952-ben Hajdúnánásra került iskolaigazgatónak. Aktív közéleti tevékenysége miatt jól ismerték a városban, főként az értelmiségiek. Pártfunkciót nem vállalt, de mint elméletileg felkészült, marxista meggyőződésű MDP-tag, rendszeresen tartott politikai előadásokat, s részt vett a szakszervezeti bizottságban. 1956 áprilisától szerkesztette a kéthetente megjelenő Nánási Híradót, amit a városi tanács népművelési csoportja adott ki. Munkája elismeréseként 1956 szeptemberében a megyei pártbizottság oklevéllel tüntette ki tíz éves párttagsága alkalmából. Mivel a szocializmus eszméjében hitt, de a rendszer létező ellentmondásait felismerte, rokonszenvezett a Nagy Imre körül csoportosuló pártellenzékkel és nagy érdeklődéssel olvasta az Irodalmi Újságot.

Az 1956-os forradalmat közvetlenül megelőző időszakban, a budapesti Petőfi Kör és a nyíltabb közléspolitikát folytató lapok, mindenekelőtt az Irodalmi Újság, valamint a debreceni Kossuth Kör hatására jött létre Hajdúnánáson az az értelmiségi kör, amely először teremtett helyi fórumot a fennálló rendszerrel szembeni kritikák megfogalmazására és a kibontakozó reformtörekvések megvitatására. Szervezésében meghatározó szerepet játszott Ricsei Balázs általános iskolai igazgató, aki Soós Zoltánnal, a kultúrház igazgatójával, már 1956 márciusában irodalmi kör megalakítását tervezte azzal a céllal, hogy összefogják az irodalom kedvelőit. Az ötletet az adta, hogy mindketten verseltek, és egymás között ki is cserélték írásaikat.⁸ Ez időtájt Soósnak már több verse megjelent. Ricsei az ő biztatására küldte el néhány versét különböző lapokhoz. Ezek közül az egyik meg is jelent október folyamán a megyei Néplapban, néhányat pedig közlésre fogadtak el az irodalmi lapok, illetve a Magyar Rádió fiatal írókat bemutató műsora. A forradalom kitörése miatt azonban megváltozott a program, így ezek a versek mégsem kerültek közlésre. Márciustól Ricsei és

⁸ Interjú Ricsei Balázssal (Gyomaendrőd). Interjú Tasi Miklóssal (Hajdúszoboszló).

Soós szűkebb körben néhány összejövetelt tartottak, amelyen rajtuk kívül rendszeresen részt vett Tasi Miklós gimnáziumi tanár.⁹ Mindhárman fiatalemberek voltak, Soós mindössze 21 éves, Tasi 26 éves volt, Ricsei pedig 1956 októberében töltötte be a 30-at.

Ricseit lelkesítették az országban zajló változások, ezért október elején újra tervbe vette az irodalmi kör beindítását.¹⁰ 1956 őszén több olyan hatás érte, amelyek fokozták aktivitását: „Pest után vidéken is kezdődött a mozgolódás, a lengyelországi események jöttek, s ezek hatására mi is belelkessedtünk, kezdtünk ezekkel az eseményekkel foglalkozni. Úgy hiszem, hogy konkrét politikai események értékeléséből tértünk rá az elméleti oldalra. Azt mondtam, próbáljuk meg mi is keresni az útját, hogy hogyan lehetne megreformálni ezt az egészet, mert nagyon félrevitt a dolog.” – emlékezett vissza.¹¹ A megváltozott országos politikai helyzet miatt azonban októberre az irodalmi viták helyett immár a politikai viták kerültek előtérbe. Az értelmiségi kör szervezéséről Ricsei tájékoztatta a város akkori vezetőit, Fazekas Jenő párttitkárt és Szilágyi Gyula tanácselnököt, akik ehhez megadták az elvi engedélyt.¹²

A debreceni Kossuth Kör október 13-i vitaülése, amelyre a pártellenzék sajtóvitákból jól ismert alakját, Losonczy Gézát hívták meg vitavezetőnek, egy értelmiségi határozat jegyében Értelmiség - demokrácia - Debrecen címmel került megrendezésre.¹³ A vitafórum különleges eseménynek számított, az érdeklődés az előzetes várakozásokat is felülmúlta. Az eredetileg a Déri Múzeumba hirdetett rendezvényt át kellett tenni a megyeháza nagytermébe, amely zsúfolásig megtelt. Losonczyt kívül meghívott előadó volt Csatári Dániel és Boldizsár Iván is. Losonczy a visszaemlékezések szerint határozottan elítélte Rákosit és társait, viszont nyugodt, megfontolt stílusban válaszolt az olykor éles hangú hozzászólásokra. A gyűlés egyértelműen kiállt a politikai változások szükség-

⁹ Interjú Tasi Miklóssal.

¹⁰ Ricsei Balázs bírósági vallomása, 1957. szeptember 26.; Önéletrajz, 1961. jún. 20. „Ricsei Balázs és társai” periratai. Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Irattára (továbbiakban: HBMB), B 844/1957.; A Ricseit ért hatások közül mindenképpen említésre érdemes a párt értelmiségi határozata, amit a szeptemberi Társadalmi Szemlében hoztak nyilvánosságra, továbbá Rajk rehabilitálása és újratemetése, a lengyelországi reformok híre, s nem utolsósorban a debreceni Kossuth Kör vitája, amelyen személyesen is részt vett.

¹¹ Interjú Ricsei Balázssal.

¹² Ricsei és Soós viszonylag jó kapcsolatot ápolt Szilágyival, aki tanácselnökként a felettesük volt. A kettejük közötti barátságos viszonyt Ricsei és Szilágyi egyaránt megerősítették. „A Szilágyi (...) egy nagyon rendes ember volt. (...) Én mély rokonszenvet éreztem a Szilágyival, és talán barátomnak is lehetett volna nevezni.” Interjú Ricsei Balázssal. „Mint iskolaigazgató, Ricsei is hozzám tartozott, és én tiszteltem, mert világos fejű, jó szándékú, korrekt embernek tartottam.” Interjú Szilágyi Gyulával. (Debrecen)

¹³ Kövér György: *Losonczy Géza (1917-1957)*. 255., Filep Tibor: *Értelmiségi megmozdulások Debrecenben az 1956-os forradalom előtt*. In Tímár Lajos-Valuch Tibor (szerk.): *Rákositól Kádárig. Fejezetek a legújabbkori magyar történelemből*. Debrecen, 1998, KLTE, 110.

gessége és a pártba e napon visszavett Nagy Imre mellett. Ricseire nagy hatással volt az egész tanácskozás a maga oldott légkörével, hangulatával, Losonczy a határozott beszédével, de megfogták a kritikus és önkritikus bírálatok is. Két nap múlva egy szűk körű hajdúnánási értelmiségi tanácskozáson be is számolt az itt látottakról és hallottakról.

Október 15-én rendezték Nánáson azt az értelmiségi gyűlést, amelyen az irodalmi kör megalakításáról döntöttek. Az összejövetelt a hajdúnánási kultúrházban tartották, mintegy 15-20 fő, főként az irodalom iránt érdeklődő tanárok, pedagógusok részvételével. A meghívott városi vezetők közül sem a tanácselnök, sem pedig a párttitkár nem tudott megjelenni. Jelen volt viszont az irodalomkedvelő Varjas Pál rendőr őrnagy, valamint a helyi pártbizottság vezetősége is képviseltette magát. Ricsei tartotta a bevezető előadást.

A periratok között fellelhető előadásvázlat forrásértékére ezen a ponton szükséges röviden kitérni. A vázlat azért bizonyulhat fontos dokumentumnak a történész kezében, mivel tükrözi a helyi értelmiségi kör szervezőjének akkori gondolkodását. Ezt az interjúbeli visszaemlékezés nem tudja pontosan visszaadni a később ráakódott emlékek és benyomások torzító hatása miatt. Egy példa erre: Ricsei a vele készített interjú során úgy emlékezett, hogy a Bocskai Kör október 15-i vitáján, illetve az ott elmondott előadásában a munkástanácsokról szólt, mint amelyek kapcsolatot teremthetnek a tömegek és a tömegektől elszakadt pártvezetés között.¹⁴ Nem valószínű, hogy a forradalom kitörése előtt Ricsei a munkástanácsokról beszélt volna. A periratában fennmaradt dokumentumból ki is derül, hogy akkoriban még a népfrontnak tulajdonított hasonló szerepet.

Előadásvázlatának részletei bizonyítják, hogy Nagy Imre és a pártellenzék reformeszméi döntő hatást gyakoroltak nézeteire.¹⁵

„Elég volt a szavakból, tetteket szeretnénk látni!...

Tudunk-e élni a szabadsággal?

Milyen formában állítható helyre a nemzeti függetlenség?....

1953 megnyitotta fejlődést nem sikerült megállítani, s a legfőbb akadály:

Rákosi, eltűnt ...

A nemzet lelkiismerete felébredt ...

Haladás élén a magyar írók, értelmiség, egyetemi ifjúság. Jelenti-e ez a munkásosztály vezető, a Párt irányító szerepének háttérbe szorulását?

Nem.

Az értelmiség megfelelő helyre állítása.

¹⁴ Interjú Ricsei Balázssal.

¹⁵ Vázlat a beszámolóhoz. Ricsei Balázs feljegyzései. (Másolat.) „Ricsei Balázs és társai” periratai. HBMB. B844/1957. Az aláhúzások Ricseitől származnak. Az előadásvázlat teljes szövegét lásd: Völgyesi Zoltán: *Helyi forradalom. Hajdúnánás 1956-ban.* Nánási Füzetek 12. Hajdúnánás, 1993, 12-13.

Jellemző: a kommunista értelmiség, amelyik megutálta bűneit, áll a demokratizálódás élére...

Mi jellemzi a mozgalmat?

1. Egyelőre a Párton és a Népfronton kívül a sajtó s az e célra teremtett szervezetekben: különböző körökben vívja a harcát.

2. A harc a személyi kultusz maradványainak teljes felszámolására, a demokratizmus megvalósítására irányul.

3. Külön célként felvázolódik: a nemzeti függetlenség teljes megvalósítása, szocializmus építésének nemzeti útja, kapcsolat a világ valamennyi államával...

4. E harchoz bázist keres és meg is találja: a Népfrontban.

Egyelőre a népfront elvi kérdéseinek tisztázásánál tartanak. Az azonban bizonyos, hogy a következő időkben ez az a láncszem, amin a kérdések eldőlnék.

Egy bizonyos: szocializmus a végcél.

Megvalósítása csak meggyőzéssel, a tömegek helyeslése, az életszínvonal emelése mellett mehet végbe.

Népfront szerepe:

tömegek ellenőrző szerepének kiemelése.”

Az előadás az ország bel- és külpolitikai helyzetének elemzése, valamint a kibontakozó reformfolyamat értékelése után a helyi viszonyokat is érintette, majd az értelmiségi kör feladatait vázolta fel:

„A mi helyzetünk és feladataink:

a/ 1950-53: durva hibák az értelmiségi és parasztpolitikában.

b/ 1953-56 békés egymás mellett élés korszaka az értelmiséggel. Kölcsönös közöny a valóságos problémákkal szemben...

Néptömegekkel szemben feléled a szektás politika. Felelős szektás erők a városban.

Felső nyomás: ma is meglévő hibás rendeletek. Ez taszítja az értelmiséget, mert ha nem is mer nyíltan fellépni a paraszt mellett, érdekei ellen sem óhajt cselekedni.

Kibontakozás útja:

Mivel kezdjük?

Alakuljon-e irodalmi kör?

Mit vállaljon magára az irodalmi kör?

1. Saját tagjait tájékoztatja ilyen megbeszélések útján és azzal, hogy az olvasás lehetőségét biztosítja.
2. Nyilvános vitát kezdeményezhet.
3. Helyi sajtót és irodalmi ill. művészeti életet teremt...

Szerep: megvitatni cikkeket, segíteni megírásukban.

A hallgatás bűn!

Annyi csalódás után, ha nehezen is, de lábra kell állni.”

Ricsei hangsúlyozta, hogy a körnek tevékenységével az országban kibontakozó demokratizálódási folyamathoz kell kapcsolódnia. Javasolta egy hajdúnánási hetilap indítását, amelynek irodalmi-művészeti és helyi közéleti funkciója mellett azt a szerepet is szánta, hogy az országos reformtörekvéseket memorandumokkal támogassa. Fontosnak tartotta az elvi kérdések tisztázását. Felvetette egy értelmiségi klub alakítását is. Helyi feladataik kapcsán megállapította, hogy ki kell lépniük az eddigi elszigeteltségből, fel kell vállalniuk például a parasztság sérelmeinek az orvoslását, segíteniük kell a gazdakörök újjáalakulását, sőt a volt koalíciós pártok vezetőit is meg kell szólaltatniuk. Ricsei vázlatai bizonyítják, hogy az értelmiségi kör szervezésével kapcsolatos tevékenységében a kezdeti szépirodalmi indítatáshoz képest október közepére jelentős eltolódás következett be az aktív közéleti-politikai szereplés irányában.

A bevezetőt követő vita hozzászólásairól Ricsei feljegyzéseket készített, s azok a periratok között fennmaradtak kivonatos formában. Sajnos az előadó által készített kivonat eléggé hiányos, töredékes. Természetesen nem tudja visszaadni a vita teljességét, az összes elhangzott megjegyzést, vagy a vita légkörét, viszont a fontosabb gondolatokat valószínűleg tartalmazza.¹⁶ Az előadó által rögzítettek szerint a hozzászólók egyetértettek a beszámolóval. Meg kell azonban jegyezni, hogy a testnevelő Somorjai László, aki korábban a Kisgazdapárt tagja volt, politikai szempontból a beszámoló elvi és gyakorlati programján is túlment hozzászólásában. Ricsei megemlítette, hogy helyben is vannak „felelős szektás erők”, Somorjai azonban élesebben vetette fel a múlt hibáival és bűneivel kapcsolatban a felelősség kérdését, országos és helyi szinten egyaránt. A Rajk-üggyel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a felelősség kérdésében nem szabad megállni Farkas Mihálynál, hanem „le kell menni egészen a gyökerekig”. Célként jelölte meg „az egész magyar nép rehabilitációját”. Követelte továbbá a nyilvános káderezést, valamint a párttagok és a pártonkivüliek közötti megkülönböztetés eltörlését a munkahelyeken.

¹⁶ Vázlat a beszámolóhoz. Ricsei Balázs feljegyzései. (Másolat.) „Ricsei Balázs és társai” periratai. HBMB. B844/1957.

A résztvevők elfogadták a helyi lap tervét, amelynek szerkesztői teendőit Ricsei magára vállalta. Továbbá megegyeztek abban, hogy egy hét múlva, október 22-én, hétfőn nyilvános vitaestet rendeznek. Ezt később egy nappal elhalasztották, mivel október 22-ére esett a megyei pártbizottság politikai akadémiájának debreceni rendezvénye, ahol az előadó Donáth Ferenc volt, s Hajdúnánásról meghívták Fazekas Jenőt, Szilágyi Gyulát és Ricsei Balázst is. Donáth Ferenc a pártoktatók házában a magyar mezőgazdaság helyzetéről tartott nagy érdeklődést kiváltó előadást, amely késő éjszakába nyúló vitával végződött.¹⁷ Ricsei szorgalmasan jegyzetelt és a vita végéig ottmaradt. Aznap éjjel a debreceni rokonainál aludt, s csak másnap reggel utazott haza Nánásra.

Október 23-án, kedden este 6 órától került sor az értelmiségi kör ankétjára, ahol a Bocskai név felvételéről is döntöttek. Az összejövetelt ismét a kultúrházban tartották, már nagyobb társaság, mintegy 40-50 fő részvételével. A vitaindítót ismét Ricsei tartotta. Bevezetőjében röviden beszámolt a Donáth-előadáson hallottakról, majd a múltkori vita folytatásaként, bel- és külpolitikai kérdésekről szólt. Megállapításai egybecsengtek az egyetemi ifjúsági gyűlések és a Petőfi Kör vezetősége által az előző nap megfogalmazott javaslatokkal, követelésekkel, amelyekről a Kossuth Rádió is beszámolt. Határozott reformpolitikát tartott szükségesnek, aminek feltételét abban látta, hogy a párt- és az állami vezetésben személyi változásokra kerüljön sor, s Nagy Imrét helyezték vissza a kormány élére. A lengyel események kapcsán megjegyezte: „A függetlenségi politika nem veszélyezteti a szocializmus építését.”¹⁸ Hangsúlyozta, hogy a szocialista országok kapcsolatának egyenlőségen kell alapulnia, s a kommunista pártoknak kifejezésre kell juttatniuk együttérzésüket a lengyelekkel.

Ezután részletesebben a népfront szerepét fejtegette, a szocializmus működőképes modelljét keresve. Olyan népfontra gondolt, amely nem lenne alárendelve a pártnak és a tanácsnak. A párt mint szervezet nem is képviselhetné magát, viszont a párttagok tevékenyen részt vehetnének a népfront munkájában, ez által ők közvetítenék a párt politikáját. A népfront biztosítaná a tömegek ellenőrző szerepét és végső soron a népakarat érvényesülését. Mint a népakarat legszelesebb fórumának joga lenne jelölni és visszahívni tanácsstagokat. Biztosítaná az országos és a helyi problémák megvitatását, valamint javaslatokat tennie. Ricsei felfogásában a népfront összefogná a különböző társadalmi rétegeket, s mint mozgalom a demokratizálás alapját képezné. Negatív példaként

¹⁷ Donáth Ferenc: *A Márciusi Fronttól Monorig (Tanulmányok, vázlatok, emlékezések)*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet - Századvég, 1992. 81-95.; Filep Tibor: *Az 1956-os forradalom Hajdú-Biharban*. In: Gazdag István (főszerk.): *1956 dokumentumai Hajdú-Biharban*. Debrecen, 1993, Az 1956-os Intézet Hajdú-Bihar Megyei Kutatócsoportja, 8.

¹⁸ Ricsei Balázs feljegyzései. (Másolat.) „Ricsei Balázs és társai” periratai. HBMB. B844/1957. A vitaindító valamint a vitát követő hozzászólások összefoglalásához Ricsei jegyzetein kívül főként az alábbi forrásokat használtam: Fazekas Jenő tanúvallomása. „Ricsei Balázs és társai” periratai. HBMB. B844/1957. Interjú Ecsedi Lajossal. (Nyírbátor); Interjú Ricsei Balázssal.

hozta fel a helyi gyakorlatot, ahol a népfront helyi vezetése mindig pártutasításra várt, anélkül semmit sem kezdeményezett. Kritikával illetve a helyi pártvezetést is, amiért az irodalmi kör szervezését ahelyett hogy segítették volna, inkább akadályozták. Az összejövetel céljára kért helyiséget a város vezetése ugyanis a szakszervezet rendelkezésére bocsátotta, majd azt a szakszervezet kihasználatlanul tartotta a birtokában. Ricsei, akárcsak 15-én, ismét megemlítette a gazdakörök, olvasókörök felélesztésének tervét, szorgalmazta a volt koalíciós pártok képviselőinek bevonását a népfrontba, valamint egy paraszttagozat létrehozását is felvetette. Végül kiemelte, hogy a pártból el kell távolítani azokat az embereket, akik akadályozzák a fejlődést, a súlyos törvénysértőket pedig felelősségre kell vonni.

A vitaesten megjelent a tanácselnök és a párttitkár is.¹⁹ Szilágyi Gyula az első között szólt hozzá. Üdvözölte a kibontakozást, majd a párt agrárpolitikájának a hibáiról beszélt. Többek között a tagosítások, a begyűjtési rendszer problémáit, valamint a gépállomások és a termelészövetkezetek kapcsolatának a hibáit említette, utalva az előző napi Donáth-előadáson hallottakra is. Ezután Nagy József, zeneakadémiai hallgató, a kultúrház művészeti előadója javasolta, hogy a kör a Bocskai nevet vegye fel, amit azután el is fogadtak. A jelen levő egyik pedagógus, Munkácsyné, az elvtárs megszólítást kifogásolta arra hivatkozva, hogy itt nemcsak párttagok vannak jelen, s főként nem „fejbólogató Jánosok”. Helyette az úr megszólítást ajánlotta, ami szerinte egyáltalán nem antidemokratikus.

„Egy cél hozott össze bennünket” – mondta Fazekas Jenő párttitkár, aki Munkácsyné hozzászólása után a pártbizottság három másik jelen levő tagjával elhagyta a termet, de aztán rövid idő múlva visszatért. Egyetértett a reformok szükségességével és a törvénytelen ségek elkövetőinek felelősségre vonásával, azonban hangsúlyozta, hogy a változásokat a kommunista pártnak kell végrehajtania, határozott irányítással. Ő jelentette be, hogy Gerő Ernő fog beszélni 20 órakor a rádióban és javasolta, hogy közösen hallgassák meg. Ezután Somorjai László, majd Tasi Miklós a helyi és az országos szintű személyi változások szükségességét emelte ki. Somorjai a hozzászólásában megemlítette, hogy a lakosság nagy része bizalmatlan a rá nehezedő nyomás miatt. Akárcsak az előző vita alkalmával, most is sürgette a káderlapok felülvizsgálatát és a súlyos sérelmek orvoslását, különösen az agrárpolitika terén, mert azok az egész parasztságot érintik. Tasi Miklós felvetette a DISZ átszervezését, a középiskolások szervezeti önállóságát, és új tanácsi választások megtartását. Ecsedi Lajos, a városi tanács költségvetési osztályának főkönyvelője pedig kijelentette, hogy „öntömjénezők kaparintották a kezükbe a hatalmat, akik a Szovjetunió hadseregének jelenlétét használták ki.” Bár ott volt már egy ideje a levegőben, de ő mondta ki először nyíltan, hogy nincs szükség Magyarországon a szovjet csa-

¹⁹ A vita összefoglalásához Ricsei feljegyzéseim kívül interjúkat használtam fel: Interjú Ecsedi Lajossal., Interjú Ricsei Balázssal., Interjú Szilágyi Gyulával.

patokra. Szólt továbbá a bizalom kérdéséről, amelynek orvoslása szerinte a hibákra való rámutatással és a bűnösök felelősségre vonásával, a gazdálkodás terén pedig a súlyos adók és beszolgáltatási terhek csökkentésével kellene kezdődnie.

Ezután keményebb kritikák is elhangzottak, főként a mezőgazdaság problémáival kapcsolatban. „Jöttek a sérelmek, hogy ez a párttitkár ezt csinálta, ez a tévész-elnök vagy állami gazdasági vezető azt csinálta, ilyen és ilyen igazságtalanságok történtek”.²⁰ A vita este 8 óra előtt szakadt félbe, amikor a résztvevők a kultúrházban meghallgatták Gerő Ernő rádióbeszédét. „Leforrázva mentünk haza” – emlékszik vissza Ricsei, akit Gerő beszédének tartalma és hangneme megdöbbsentett, hiszen a felfokozott hangulatban nem általánosságokat vagy üres szövegeket vártak, hanem az addig megfogalmazott követelések értékelését, valamiféle konkrét cselekvési tervet. Ehelyett frázisokon kívül csak fenyegető, megbélyegző hangokat hallhattak a pártegységet megbontó mindenféle törekvéssel, állítólagos provokációkkal és „nacionalista kútmérgezéssel” kapcsolatban.²¹

A következő vitaestet október 26-ára tervezték, amelynek a témája a mezőgazdaság helyzete lett volna. A döntésben – mint azt a vita hozzászólásai is mutatták – nyilván szerepet játszott, hogy ez a kérdéskör foglalkoztatta leginkább a helyi lakosságot. Amint az a vita során szórványosan kifejezésre is jutott, a korábbi visszaélések mellett főképpen a továbbra is súlyos adó- és beszolgáltatási terhek, valamint az 1956-os tagosítások voltak az elégedetlenség forrásai.

A helyi forradalmi szervezetben

Mint szerte az országban, Nánáson is fokozott érdeklődéssel figyelte a lakosság október 23-ától a híreket. Az emberek a hallottakat továbbadták és megvittatták. Itt-ott csoportokba verődtek, de jelentősebb helyi megmozdulás október 26-ig nem volt. Az iskolákban a tanítás 24-én még a szokott mederben folyt, azonban a pedagógusok a szünetekben és a lyukas órákban a rádió körül gyűltek össze és a budapesti eseményeket figyelték. Október 25-én a fiúiskolában a diákok zajongása miatt Ricsei már nem tudott szabályos orosz órát tartani, a lányiskolában pedig elkezdték összetépdetni és elégetni az orosz tankönyveket.²² A gimnazisták másnapra felvonulást terveztek.²³

²⁰ Interjú Ricsei Balázssal.

²¹ *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23 - november 9.* Bp., 1989, Századvég Kiadó – Nyilvánosság Klub, 23-26.

²² „Ricsei Balázs és társai” periratai. HBMB, B844/1957.

²³ Ecsedi Lajos levele. HBML pártarchívuma. Egyéni panaszok. 11. fond. 2. fcs. 5. ö.e. 1957.

Az október 25-éről 26-ára virradó éjjel a Hajdú-Bihar Megyei Pártbizottság rendkívüli ülést tartott Debrecenben, amelyen megtárgyalták a kialakult helyzetet és a párt követendő stratégiáját. Az ülésre behívták Hajdúnánásról Fazekas Jenő párttitkárt és Szilágyi Gyula tanácselnököt is, akik a többi vidéki vezetővel együtt azt az utasítást kapták, hogy álljanak a változások élére és próbálják meg befolyásuk alatt tartani az eseményeket. „...azt kérte tőlünk a megyei első titkár – idézi fel Szilágyi a szituációt –, hogy akit elfogad a tömeg, az álljon be a Forradalmi Bizottmányba és lokalizálja a helyzetet, mert ami már Pesten van, az emberéletekbe került, és az átalakulás, ha lesz átalakulás, akkor ne ilyen körülmények között menjen végbe. Ott azon a megyei pártbizottsági ülésen 26 olyan követelést fogadtunk el, amivel ki lehetett állni a tömeg elé. Például közte volt az, hogy menjenek ki az oroszok, el kell törölni a begyűjtést, a honvédség kapja vissza a régi egyenruháját. Mind olyan jelszavak, amik akkor a levegőben voltak.”²⁴ Az MDP megyei vezetői ezen az éjjelen állapodtak meg az egyetemisták és az üzemek küldötteivel arról, hogy megalakítják a Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmányt, s ekkor már forradalomnak minősítették a történetet, napokkal megelőzve a fővárosi központi pártvezetést, amelynek értékelésében csak október 28-án következett be fordulat.²⁵ A Szilágyi által is említett 26 pontból álló követelést, amely később a Néplapban is megjelent, a megye dolgozó parasztsága nevében fogalmazták, de az MDP megyei és járási titkárai írták alá abban a reményben, hogy ez a nyilatkozat lehetővé teszi számukra a hatalom megtartását és az események irányítását.²⁶

Másnap azonban Hajdúnánáson nem a megyei pártközpontban elképzelt forgatókönyv szerint alakultak az események. A délutáni órákban heves tüntetés bontakozott ki, s a forrongó tömeghangulatban a helyi hatalmi szervek befolyása egyik pillanatról a másikra semmivé foszlott. A gimnazisták már délelőtt akcióba léptek: felfüggesztették a DISZ iskolai szervezetének működését és megalakították a diákbizottságot, amelynek feladatául jelölték ki az ideiglenes program és a szervezeti szabályzat elkészítését, továbbá azt, hogy felvegye a kapcsolatot az ország más középiskolaival. A tanárok és a diákok összeállították 34 pontból álló követelésüket.²⁷ A gimnázium diákjai a tanárokkal együtt felvonulásra készültek 26-án délelőtt, amiképpen azt még az előző napon elhatározták. Ettől a szándékuktól végül az igazgató kérésére elálltak, mivel időközben a városban egyre feszültebbé vált a hangulat.²⁸

²⁴ Interjú Szilágyi Gyulával.

²⁵ Filep Tibor: *Az 1956-os forradalom Hajdú-Biharban*. In: *1956 dokumentumai Hajdú-Biharban*. 8.

²⁶ A megye dolgozó parasztságának követelése a megújuló kormánytól. Néplap, 1956. október 27.

²⁷ A dokumentum eredetije a Hajdúnánási Móricz Pál Városi Könyvtárban található. Lásd Völgyesi Zoltán: *Helyi forradalom. Hajdúnánás 1956-ban*. Nánási Füzetek 12. Hajdúnánás, 1993. 22-23.

Mivel péntek volt, a heti piac napja, ezért eleve nagy volt a forgalom a városközpontban. Ezen a napon sokan bejöttek a tanyákról is a városba. Az elmúlt napok pesti eseményei foglalkoztatták leginkább a lakosságot. A napok óta tartó fegyveres felkelésről érkező hírek hatása nem is maradt el. Már a délelőtti folyamán feltűntek itt-ott botokkal felszerelt emberek, és az elégedetlenségüknek hangot adó csoportok követelték a Rákosi-éra hatalmi szimbólumainak, a vörös csillagnak és a népköztársasági címernek a középületekről történő eltávolítását. Ebben a helyzetben hívatta Fazekas Jenő Ricsei Balázst a pártbizottságra, s az egész „felfordulásért” a Bocskai Kört, de mindenekelőtt annak szervezőjét okolta.²⁹ Nézeteltérés alakult ki közöttük, melynek során a párttitkár felszólította az iskolaigazgatót, hogy aznap ne hívja össze a vitakört. Majd elrendelte, hogy az iskolákban fejezzék be a tanítást, és kisebb csoportokban engedjék haza a tanulókat. Szerepet játszhatott a döntés meghozatalakor, hogy a hírek szerint az általános iskolában a gyerekek tépdésik az orosz tankönyvet, a főtéren pedig már készülődik tüntetés.

Ricsei Balázs nem sokkal korábban jött fel a tanácsházára, ahol Szilágyi Gyulával arról tárgyalt, hogy tenni kellene valamit a közrend fenntartása érdekében, ugyanis a már órák óta hullámozó tömegben mind gyakrabban lehetett látni husángokkal, botokkal „felfegyverzett” embereket.³⁰ Félő volt, hogy esetleg kirakatbeverés, fosztogatás és személyes bosszúállás is lesz, s ezt megakarták akadályozni. A viszonylag kis létszámú rendőrség, amely addig tartózkodott az eseményekbe való beavatkozástól, nem volt megnyugtató megoldás, ezért Ricsei azt javasolta, hogy a rendfenntartás érdekében megbízható emberekből szervezzenek polgárőrséget. Szilágyi helyeselte az ötletet, s elhatározták, hogy tanácsstagokat és párttagokat hívnak – megbízható ismerőseik kíséretében – a tanácsházára. Szilágyi a tanácsstagoknak, Ricsei pedig a párttagoknak küldött ki meghívót. A tanácsházán elég lassan gyülekeztek a polgárőrségbe jelentkezők, ezért Ricsei kérte a pedagógusokat, hogy ők is jöjjenek és vegyenek részt a közrend fenntartásában. Este 6 óráig írták össze az addig jelentkezetteket. Szilágyi és Ricsei több csoportban járőrözni küldtek ki néhányat közülük a település különböző pontjaira, így próbáltak tájékozódni a kialakult helyzetről. Ekkor már hírt kaptak néhány atrocitásról, a tüntetés ugyanis zavargásszerű megmozdulásokba torkollt. A tüntető tömegből kivált kisebb csoportok részben a végrehajtó hatalmat képviselő helyi tanácsi apparátus ellen fordultak. A legfőbb célpontot a pénzügyi osztály begyűjtést és adóbehajtást intéző alkalmazottai jelentették, őket azonban a tanácsházára betódult tömeg bosszúja már nem érthette el, mert a fenyegető hangokat hallva, addigra eltávoztak az épület-

²⁸ Feljegyzés az 1956. évi októberi ellenforradalmi eseményekről. HBML. A Hajdú-Bihar Megye területén működött forradalmi szervezetek iratainak gyűjteménye. XXXII. 1. 3.d. Ecsedi Lajos levele. HBML pártarchívuma. Egyéni panaszok. 11. fond. 2. fcs. 5. ö.e. 1957.

²⁹ Interjú Ricsei Balázssal. „Ricsei Balázs és társai” periratai. HBMB, B844/1957.

³⁰ „Ricsei Balázs és társai” periratai. HBMB. B844/1957.

ből. A késődélutáni órákban már teljesen felbomlott a rend a városban. Bizonyos csoportok továbbra is a tanácsi és a pártapparátus tagjai után kutattak, akiken elégtételt akartak venni az elmúlt évek szenvedései miatt.³¹ Ezzel egy időben – teljesen váratlanul – zsidókkal szembeni atrocitásokra is sor került. A zsidóellenes megmozdulások minden különösebb előjel nélkül robbantak ki, s teljesen készületlenül érte a nánási zsidókat. Négy főt súlyosan bántalmaztak, többeket inzultáltak, számos helyen pedig rongáltak és fosztogattak a résztvevők. Az erőszakos, zavargásszerű megmozdulásoknak zsidóellenes éle is volt, ami a forradalom alatti időszak egyik legszembetűnőbb helyi sajátossága.³²

A tanácsházán tartózkodó Ricseinek és a tanácselnöknek nem volt világos képe arról, hogy mi is történt az este folyamán. Nem tudták, hogy a városban levő tömegek és a belőlük kivált csoportok merre mozogtak és mit csináltak. Így azt sem tudhatták, hogy kik sérültek meg. Egy kisebb fegyveres csoportot szerveztek, amely az éjszaka folyamán végigjárta a várost.³³ Ricsei Balázs, akit megdöbbsentettek a bekövetkezett az események, szintén tagja volt ennek a csapatnak. Szilágyi és Ricsei érezték, hogy tenniük kell valamit a még nagyobb baj megelőzésére. Elhatározták, hogy Debrecenből kérnek segítséget a rend helyreállításához. A tanácselnök este 8 óra körül telefonált, és azt az ígéretet kapta, hogy egyetemista katonák fognak Nánásra érkezni.³⁴

Másnap délelőtt a hajdúvárosban is megalakították a forradalmi bizottságot a Debrecenből érkezett egyetemista katonák részvételével. A különböző társadalmi csoportok delegáltjai úgynevezett Forradalmi Választmányt alkottak. Elfogadtak egy 8 fős névsort azok neveivel, akiket a Forradalmi Bizottságba jelöltek. Ezt követően népgyűlést hívtak össze a főtérrre. Előbb a katonák vezetője, Kelemen hadnagy beszélt, aki beszámolt arról, hogy az előző napon Debrecenben már megalakult a forradalmi bizottság, és ismertette annak követeléseit. Majd felszólította Fazekas Jenő párttitkárt, hogy a nép kívánságára távozzon a helyszínről. Ez után a jelöltek következtek: előbb Radó József, egy idősebb parasztember, aki a parasztpárt tagja volt, majd Ricsei Balázs és Szilágyi Gyula. Ricsei az értelmiség nevében köszöntötte az egybegyűlteket. Nem volt

³¹ „Pongor József és társai” periratai. HBMB B843/1957.

³² Összetett jelenségről van szó, de az események döntő faktorát képezi a „zsidó bosszú” hajdúnánási legendája, ami az 1945 utáni években hozzájárulhatott a zsidóellenes előítéletek rögzüléséhez, majd az október 26-ai tüntetés nyomán, amikor az addig lappangó indulatok a felszínre törtek, a kialakult hatalmi vákuumban mobilizálni volt képes bizonyos csoportokat. A helyi zavargásokról és zsidóellenes megmozdulásokról részletesen beszámol: Völgyesi Zoltán: Az 1956-os forradalom és a zsidóellenes megmozdulások Hajdúnánáson. Bp., 2001, Osiris, 97-113. /Doktori Mestermunkák/

³³ „Ricsei Balázs és társai” periratai. HBMB B844/1957.

³⁴ A katonaruhában, fegyverrel Hajdúnánásra érkező „egyetemista katonák” alakulata olyan fiatalemberekből állt, akik a nyár folyamán tettek államvizsgát, majd azt követően tartalékos tiszti kiképzésre hívták be őket a debreceni Kossuth laktanyába. Interjú Szilágyi Gyulával.; Interjú Ricsei Balázssal.

könnyű helyzetben, ugyanis a város paraszti lakossága részéről több kritika hangzott el a „nadrágosok” ellen. Beszél a „forradalmi magyar értelmiség” szerepéről, amely már hónapok óta küzdött a demokratikus változásokért. Helyi viszonylatban pedig ismertette a Bocskai Kör megalakulását és eddigi tevékenységüket. Elmondta, hogy „a Kör már hosszabb ideje vitatott egy programot, amellyel a nyilvánosság elé is ki akart lépni”, s úgy vélte „ez a program most megvalósulóban van.”³⁵ Összetétele alapján a létrejött testület alkalmas volt arra, hogy képviselje a helyi társadalmat. Volt köztük három idősebb parasztember (ötven év felettiek), de többségben voltak a harmincas korosztályhoz tartozók. Az előzetes jelölés és a testület több lépcsőben történő megválasztása biztosította, hogy csak józan, megfontolt emberek kerüljenek be a forradalmi szervezetbe.

Ricsei és Szilágyi határozottan elítélt mindenféle rendbontást, az önbíráskodást zsidók és nem zsidók ellen, valamint a lopást és a fosztogatást. Ricsei beszélt a tömeg előtt az ország politikai helyzetéről, mindenekelőtt a budapesti harcokról. Elítélte a szovjet csapatok beavatkozását, s kifejezte reményeit a szovjet csapatok távozását illetően. Ricsei a forradalmi bizottmány ülésén javasolta a zsidók bántalmazásában részt vett személyek letartóztatását. Javaslatát azonban a többiek nem fogadták el, mondván, hogy erre nincs hatáskörük. Ezt a véleményt osztotta Hódos Antal nemzetőrparancsnok is, aki szerint: „A rendőrség és a nemzetőrség feladata a rendfenntartás, nem az ítélkezés, ez majd a törvényé lesz, és aki a társadalom, a nép ellen vétett, majd a törvény előtt felelősségre vonják.”³⁶ A lakosság nyugalma és a közrend fenntartása érdekében a bizottmány október 28-ától éjszakai kijárási tilalmat vezetett be, valamint a szesztilalmat szolgáló korlátozó intézkedéseket hoztak.³⁷

A forradalmi bizottság felhívására sorra alakultak meg október végén a munkástanácsok a város üzemeiben és intézményeiben. A gimnáziumban például október 31-én jött létre munkástanács. A gyűlésen Ricsei Balázs volt jelen a forradalmi bizottmány képviselőjeként. Egy 3 fős testületet választottak, amelybe bekerült Tasi Miklós is, aki az elsők között csatlakozott a Ricsei szervezte értelmiségi körhöz.³⁸ A Pedagógus Munkástanács szintén foglalkozott az iskolaigazgatók ügyével. Határozatot hoztak a vezetők múltjának felülvizsgálatáról. Ennek részeként kérdőívet töltettek ki velük, melyben a pártban és a szakszervezetben végzett tevékenységüket és korábbi kitüntéseiket firtatták.

Ricsei Balázs a bizottmány titkáráként elsősorban szervező feladatokat látott el. Részt vett például az áruellátás szervezésében, valamint támogatta a munkástanácsok létrejöttét. A bizottmány kezdetben elhatárolt ügykörök nélkül működött, az egyes kérdésekben közösen döntöttek, s a közösen hozott határo-

³⁵ „Pongor József és társai” periratai. HBMB B843/1957.

³⁶ Interjú Hódos Antallal. Hajdúnánás, 1992. május 3.

³⁷ Interjú Szilágyi Gyulával.

³⁸ Interjú Tasi Miklóssal. A munkástanács-választás eredeti jegyzőkönyve Tasi Miklós birtokában van. Közli: Völgyesi Zoltán: *Helyi forradalom*, 43.

zatok bármely két tag aláírásával érvényesek voltak. Csak november első napjaiban kezdték szétválasztani az egyes funkciókat. Ekkortól lett a testületen belül az oktatásügy ellenőrzése értelemszerűen Ricsei feladata. A pártok alakulásáról viszont úgy vélekedett, hogy egyelőre nem ez a feladat: „Itt a forradalmat még meg kell nyerni! (...) Ne kezdjük rögtön a széthúzást!” – vallotta.³⁹

A politikai per fővádlottja

A november 4-i szovjet beavatkozást követő két napban a forradalmi bizottság szüneteltette a tevékenységét a városban. Szilágyin kívül csak Ricsei Balázs tartózkodott a tanácsházán a bizottsági tagok közül. Majd a tanácselnök újra felvette a kapcsolatot a bizottság tagjaival, akiket meghívott a november 22-i vb-ülésre. Ezen az ülésen Ricsei is jelen volt. A rákövetkező, decemberi 6-i vb-ülésre viszont már nem kaptak meghívót a forradalmi bizottsági tagok, amiben szerepet játszott, hogy közben megváltozott az MSZMP ideiglenes központi vezető testületeinek az értékelése 1956-ról. December elejétől az események ellenforradalmi jellegét hangsúlyozták, s ez a hangsúlyeltolódás együtt járt a még létező forradalmi szervezetek felszámolására irányuló törekvésükkel.⁴⁰ December 4-én kormányhatározat született a forradalmi bizottságok és más hasonló elnevezésű szervezetek megszüntetéséről.⁴¹ Szilágyi személyes közlése szerint a megyébe kirendelt kormány megbízott, Szabó István altábornagy kemény fellépését követően szüntette be a tevékenységét a forradalmi bizottság Nánáson.⁴²

Az MSZMP december 24-én tartotta meg a városban az első elnökségi ülést. „Az októberi eseményekről” címmel áttekintették és értékelték az október 23. és november 4. közötti időszak helyi történéseit. Szegedi László tanácsi alkalmazott, az ideiglenes intéző bizottság tagja tartott beszámolót a kérdésről. Szegedi azon 12 tanácsi dolgozó közé tartozott, akiket a forradalmi bizottság állásából felfüggesztett. Már november 4. előtt részt vett az MSZMP hajdúnánási szervezetének megalapításában, majd a november 4-i fordulat után visszavették a tanácshoz. Beszámolójában egyértelműen negatív értékelést kapott Ricsei Balázs, mint aki már a Bocskai Kör vitáin „egy pártellenes hangot pendített meg.”⁴³ De Szilágyinak és a forradalom alatt a nemzetőrséggel együttműködő városi rendőrkapitánynak, Garda Imrének is jutott a kritikából, amiért a

³⁹ Interjú Ricsei Balázssal.

⁴⁰ Lásd az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 2-3-i és december 5-i ülésének, és az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1956. december 5-i ülésének jegyzőkönyvét. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. I. kötet 1956. november 11 - 1957. január 14. 139-247. A párt testületi állásfoglalása megjelent: *Népszabadság*, 1956. december 8.

⁴¹ *Népszabadság*, 1956. december 5.

⁴² Interjú Szilágyi Gyulával.

forradalmi bizottmány megalakulása után a pártbizottsággal megszakították a kapcsolatukat és úgymond „engedtek a tömeghangulatnak”.

Ricsei Balázst, a Bocskai Kör szervezőjét, a forradalmi bizottmány titkárát február elején az elsők között vették közbiztonsági őrizetbe. Hat vádpontot fogalmaztak meg ellene. Az első helyen az állt, hogy „az októberi ellenforradalmi események egyik előkészítője volt.”⁴³ Az iskolaigazgató forradalom alatti tevékenységét illetően 1956 decemberében még nem talált kifogásolni valót sem a pedagógus szakszervezet vizsgálata, sem pedig az ellenőrzésre kiküldött budapesti karhatalmista tiszt. 1957. február 7-én viszont már letartóztatták, július 10-ig közbiztonsági őrizetben volt, majd előzetes letartóztatásba helyezték.

Ricsei Balázs, három vádlott-társával 1957 őszén került a megyei bíróság elé. A perben elsősorban az „ellenforradalom” szervezésében és előkészítésben játszott szerepét kívánták hangsúlyozni, de ez egyáltalán nem volt könnyű: a bíróságnak valójában minden törekvése ellenére sem sikerült közvetlen összefüggést kimutatni a kimondottan értelmiségi jellegű Bocskai Kör tevékenysége és az október 26-ai tömegmegmozdulások között. Tegyük hozzá: nem is volt, hiszen mielőtt Ricseiék még nyitni tudtak volna a helyi társadalom szélesebb rétegei felé, és a problémák megoldására javaslatokat dolgozhattak volna ki, már kirobbant a helyi tüntetés, teljesen spontán, alulról induló megmozdulásként.

A per figyelemre méltó mozzanata: Ricsei Balázst azzal is meggyanúsították, hogy október 26-án a tüntető tömeget a zsidók ellen irányította. Ezt a vádat a katonai kiegészítő parancsnokság tisztjeinek a vallomására építették. Az egyik tiszt, aki október 26-án éjjel együtt járta végig a várost Ricseivel, a rendőrségi és a bírósági vallomásában is azt vallotta, hogy a gyanúsított mondta meg, hogy hova, melyik házhoz menjenek, s ő ebből arra következtet, hogy korábban Ricsei vezette ide a tömeget is. Ez a vád önmagában elég gyenge lábon állt, de ha sikerült volna a tárgyaláson tanúkkal igazolni, akkor a zsidóellenes zavargások kirobbanását is Ricsei felbujító tevékenységének rovására írhatták volna. A vád azonban a tárgyalás során megdőlt. Először is ellentmondás volt az időpont körül, ugyanis igazolást nyert, hogy a zavargások kirobbanása idején Ricsei a tanácsházán tartózkodott, s Szilágyi Gyulával a polgárőrséget szervezte. Másrészt az is bebizonyosodott, hogy az iskolaigazgató egyértelműen elítélte a zsidóellenes megnyilvánulásokat, egyenesen barbarizmusnak nevezve a lezajlott atrocitásokat. A feltört lakások lezárásáról gondoskodott, a megvert zsidókhoz orvost hivatott, s maga is segédkezett a sebesültek bekötözésében.

A megtorlás eszközeként tevékenykedő bíróság azonban egyértelműen a fővádlott Ricsei Balázstban jelölte meg az „hajdúnánási ellenforradalom” szellemi előkészítőjét és támogatóját. Bűnösségének bizonyítékeként elsősorban a

⁴³ Az októberi eseményekről. Szegedi László beszámolója. (Kézirat.) Elnökségi ülés, 1956. december 24. HBML A Hajdú-Bihar Megye területén működött forradalmi szervezetek iratainak gyűjteménye. XXXII. 1. 3. d.

⁴⁴ Javaslat Ricsei Balázs közbiztonsági őrizetbe vételéről. 1957. febr. 7. „Ricsei Balázs és társai” periratai. HBMB B 844.

nagygyűléseken mondott beszédeit, illetve néhány tanú ezzel kapcsolatos, szavait helyenként meglehetősen eltorzító állításait használták fel. A korábbi aktív MDP-tagból persze nem lehetett tudatos ellenforradalmárt kreálni, már csak azért sem, mert az elsők közt jelentkezett az MSZMP november 2-án megalakult helyi szervezetéhez. Inkább politikailag képzetlen embernek állította be a bíróság, ami azért furcsa, mert a tanúvallomások ennek ellenkezőjét állították. Mindenki elismerte, hogy Ricsei az átlagnál jóval tájékozottabb, felkészültebb volt politikai kérdésekben. Viszont az ítélet tényállást tartalmazó része szerint: *„politikai tájékozatlanságára, politikai ismereteinek hiányosságára utal az a körülmény is, hogy még a tárgyaláson is arra hivatkozott, hogy nem tudja, miért vannak itt a szovjet csapatok, miért avatkoztak be 1956. október 23-án. Arra hivatkozott a vádlott, hogy abban az időben a nemzetközi feszültség enyhült, Ausztriával és Jugoszláviával is rendeződtek a viszonyok és ennek következtében, bár tudott a Varsói Szerződésről, még sem látta, hogy mi szükség van a szovjet csapatoknak Magyarországon való tartózkodására.”*⁴⁵

Ricsei bírósági perében vádként merült fel, hogy az október 23-i értelmiségi fórumon az előadásában olyan kijelentést tett, miszerint „a Párt eljátszotta vezető szerepét s azt a Hazafias Népfrontnak kell átengedni”. Bár vázlatai ilyen utalást nem tartalmaznak, vallomásaiban elismerte, hogy mondott ehhez hasonló: „...olyan megállapítást tettem, hogy úgy látszik a párt kiejtette a vezetést a kezéből, éppen ezért az értelmiség feladata, hogy a Pártot és a tömegek belévetett, de közben megrendült bizalmát a mély kátyúból kivezesse.” Arra hivatkozott, hogy ezt a megfogalmazást ő az október 20-i gimnáziumi ünnepségen vezető pártfunkcionárius szájából hallotta.⁴⁶

A bíróság veszélyesnek tartotta Ricsei Balázsnak a nagygyűléseken tett néhány állítólagos kijelentését is. Többek között azt, hogy „a miskolci rádiót kell hallgatni, mert csak az mondja meg az igazat”, de leginkább egy tanúvallomásból vett mondaton „lovagoltak”. A vádirat szerint azt mondta a vádlott, hogy „már hosszabb ideje készülnek ilyesmire, előbb illegálisan, de vagy két hete legálisan”. Ricsei nem ismerte el, hogy ezt így mondta volna. A vallomásaiban kifejtette, hogy október 27-én, a forradalmi bizottság megválasztásakor, annak a magyar értelmiségnek a nevében beszélt a tömeghez, amely már hónapok óta küzdött a demokratikus változásokért. Helyi vonatkozásban utalt a Bocskai Körben folytatott tevékenységükre, többek között arra, hogy formálódó programjukkal a nyilvánosság elé akartak lépni, de a forradalom kitörésével az események megelőzték őket. Tehát nem forradalomra készültek, ilyet nem is mondhatott, és illegálitásról sem beszélt. A vád alátámasztására azonban akad-

⁴⁵ „Ricsei Balázs és társai” periratai. HBMB B 844/1957.

⁴⁶ A város nagy múltú gimnáziuma 1956. október 20-án, szombaton ünnepelte fennállásának 300. évfordulóját. A nagyszabású, egész napos jubileumi ünnepségen 350 öregdiák képviseltette magát az ország különböző részéről. Az öregdiákok között jelen volt Pogácsás György, az állami gazdaságok minisztere és Pogácsás Antal a pénzügyminiszter első helyettese is.

tak tanúk a pedagógusok köréből a bírósági tárgyaláson is. Az 1957. október 25-i ítélet szerint: „Vádlottnak fenti kijelentései súlyosak voltak és nagyban segítettek elő az ellenforradalom célkitűzéseit, melyek a szocialista társadalmi rend megdöntésére vonatkoztak.”

A megtorlás áldozata

A bíróság bűnösnek mondta ki ítéletében Ricseit és a „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés előmozdításában” való részvételeért marasztalta el. Főbüntetésként két év börtönre, mellékbüntetésként 1 500 Ft vagyonekobzásra és 5 év jogvesztésre ítélték. Az ítélet 1957. október 25-i időzítése nyilván nem volt véletlen: másnap volt a hajdúnánási forradalmi megmozdulások egy éves évfordulója.⁴⁷

Mint országos viszonylatban is párját ritkító esetet jegyezzük le, hogy Szilágyi Gyula tanácselnököt, aki a forradalmi bizottmány elnökeként tevékenykedett, nemcsak eljárás alá nem vonták, de nem is váltották le. Tóth Gábor, aki Fazekas Jenő lemondását követően, 1957 januárjától lett városi párttitkár, úgy véli, a felsőbb szervek respektálták, hogy Szilágyit mint tanácselnököt elfogadta a helyi lakosság. Állítása szerint Tóth is erre hivatkozott Szilágyi védelmében a megyei pártvezetőség előtt: „...*valahogy tudomásul vették, ha nem is könnyen, hogy ebben a helyzetben még használ is a konszolidáció ügyének, ha olyan ember áll a tanács élén, aki '56-ban is népszerű volt. Tehát nem mozdították el, és ezt kamatoztatni lehet, fel lehet használni az új politika népszerűsítésére (...)* Nem volt könnyű, nem volt egyszerű, ez nagyon sok gondot okozott nekem, hiszen másutt ugyanezért nem csupán leváltottak, hanem hosszú börtönbüntetésre, 10–12 évre ítélték embereket.”⁴⁸

Szerepet játszhatott a tanácselnök hivatalban maradásában az is, hogy Szilágyi hivatkozni tudott rá, hogy pártutasításra lépett be a forradalmi bizottmányba, és ott ennek megfelelően az események „helyes irányba terelésén” fáradozott. „Alulírott Szilágyi Gyula vb-elnök, kijelentem, hogy közvetlen az 1956. évi októberi események előtt/alatt/elején felettes pártszervevtől azt a feladatot kaptam, hogy álljak az események élére, és igyekezzem azt a helyes irányba terelni. Ezt meg is valósítottam.” Ez olvasható Szilágyi Gyula két példányban készült nyilatkozatában. A nyilatkozatot Szilágyi Ricsei Balázs ügyében adta ki, de – érdekes módon - Ricsei bírósági ítélete után. Ugyanebben Ricseiről a követke-

⁴⁷ Ricsei Balázs következőképpen fogalmazta meg véleményét saját akkori szerepéről csaknem negyven évvel később: „Én csak arra a célra voltam jó, hogy balek és bűnbak legyek; én voltam az idegen, akit feláldoztak, az áldozati bárány, akit mindenki cserben hagyott az egy Soós Zoli kivételével, akinek bátorságát megcsodáltam a tárgyalás alatt is...” Ricsei Balázs levele 1993-ból. (A szerző tulajdonában).

⁴⁸ Interjú Tóth Gáborral (Debrecen).

zöket vallja: „Ricsei Balázs, hajdúnánási általános iskolaigazgató az egész idő alatt támogatott és mindenben a segítségemre törekedett.”⁴⁹

Döntő tényezőnek azonban Szilágyi megyei kapcsolatai bizonyultak. A megyei tanácson jól ismerték, ugyanis 1955 előtt a megyei tanácselnök személyi titkáráként dolgozott. Az akkori megyei tanácselnök, Tatár Kis Lajos, aki a forradalom alatti és a forradalmat közvetlenül követő intermezzót leszámítva később is betöltötte ezt a pozíciót, határozottan kiállt Szilágyi mellett.⁵⁰ A forradalom napjaiban a forradalmi bizottmány testületében együttműködő Szilágyi és Ricsei sorsa a megtorlás idején sem volt független egymástól: mivel az előbbi megúsza a megtorlást minden különösebb retorzió nélkül, az utóbbi vált a büntetőeljárás első számú célpontjává, mint a helyi „ellenforradalom” értelmi-ségi szervezője.

49

50

Ta
de
No
tal
ve
lit.

Évkönyv a Kéz- és Iparminisztérium számára, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956-58 forradalom Hajdú-Biharban. In: 1956 dokumentumai Hajdú-Biharban. 10, 13-14.

ak
ik,
et.
öl-
o-
o-
tár